

TÖTTŐS GÁBOR

Mikszáth Kálmán két elfeledett műve

Az író összes műveinek kritikai kiadása, amely példás körültekintésről és szakmai hozzáértésről egyaránt tanúskodik, joggal kelthette azt az érzést, hogy nemcsak megcélozta a teljességet, hanem talán el is érte. Ez azonban elméleti képtelenség, mert ha a jegyzetapparátus készítői az elvárható gondossággal tanulmányozták is mindazokat a hírlapokat, folyóiratokat és köteteket, amelyek józan számítás szerint szóba jöhettek, kényszerűen mellőzték mindazon kiadványokat és periodikákat, amelyek elméletileg tartogathatnak eddig föl nem fedezett Mikszáth-írásokat. Valójában e lehetséges megjelenési helyek átvizsgálása nem a tudós összegzés készítőinek, hanem a helyi kutatást végző irodalom- vagy helytörténészeknek lehet feladata. Mindenki előtt nyilvánvaló, hogy egy-egy ilyen vizsgálódás kimenetele és hozadéka egyaránt kétséges, viszont egyrészt az adathiány is lehet jellemző, másrészt – látszólag véletlenül és indokolatlanul – fölbukkanhat az akkori ország bármely pontján megjelent újságban bármelyik író eddig ismeretlen műve.

Ezen a ponton érdemes egy kis logikai-fogalmi kitérőt tennünk. A címben – inkább az irodalomtörténeti kánon tisztelete, mint a meggyőződés miatt – *elfeledett*, és nem *ismeretlen* megjelölés szerepel a Mikszáth-írások előtti jelzőként. A bevett szokás és a logika szerint ugyanis csupán kézirat vagy kézirat jellegű, kiadatlan mű tarthatna igényt az *ismeretlen* megjelölésre, míg ellenben a bárhol, bármikor, de egyszer már megjelent alkotás inkább nevezendő *elfeledett*nek. Kétségtelenül helyénvaló ez utóbbi vélekedés, ha a kollektív emlékezetet különböző rétegek egymásra rakódásának tekintjük, s emlékezetnek tartjuk azt, ha bármikor, bárki, közelebből nem ismert tudatossági fokon, de mégis olvas(hat)ta és befogad(hat)ta az egykor megjelent művet. Kérdés azonban, hogy ez a lehetőség és folyamat mennyire tudatosult, s maradt-e ennek bármilyen nyoma az *irodalmi* köztudatban? Márpedig, ha ez nem mutatható ki, vajon nem célszerűbb-e egy újonnan fölfedezett írást *ismeretlen*nek mondanunk? Attól a nyilvánvaló tényről, hogy a megjelenésekor bizonyára akadt – azóta hihetőleg elporladt – olvasója, számunkra, a mai irodalomtörténet számára a mű nem ismert, tehát *ismeretlen*. *Elfeledett*ről – a fenti logika szerint – csupán akkor beszélhetnénk, ha a mű pusztán léte egyáltalán tudatosult volna valaha a kutatás, az irodalomtörténet, s nem általában az egykori, képzeletbeli (de lehetőségében nagyon is valóságos) olvasó számára.

Nevezzük bár a fenti fejtegetés után ismeretlennek, vagy a hagyományhoz ragaszkodva tekintsük elfeledettnek, tény, hogy két olyan művet kívánunk bemutatni, amelyek mindegyike Mikszáth Kálmánhoz köthető. E megfogalmazás nem véletlen: az első és terjedelmesebb írás föltehetően a saját szerzői műhelyéből kikerült, általa leírt *alkotás*, a második pedig inkább tükrözi létrehozója szellemiségét, szóbeli terjedése s ennek nyomán megesett közlése révén az írói életmű járulékos eleme, ha úgy tetszik: a teljesség jegyében *rögzített motívuma*. Érdemes megvizsgálnunk e két írás megjelenési és formai jellemzőit.

Egy regényalak valósága

A *Halálfi* című regény kulcsszerepet szán Geiger, a műben Hintáss Gyula ügyvéd- és lapszerkesztőnek, akinek alakjához a mendemondák, családi legendák még a Babits Mihály kritikai kiadásban is egyenrangú érvénnyel kapcsolódnak. Szó nélkül valóságnak véli például, hogy „falusi molnárnak a fia”, miközben tudjuk, hogy apja jelentős építőmester,¹ ráadásul nem falusi, hanem a Szekszárd „rangjához” hasonlóan mezővári Tolnán, ahogy arról halálakor több helyi lap is megemlékezik – népes családja felsorolásával.² A műben így toppan elénk: „Hintáss Gyula ekkor már rég ügyvéd volt Sóton. Agilis és könnyű természetével ő adta ki a helyi lapot; élénk tolla, mely az »örök barátságáról« írt panegiriszt hajdan, most tüzes vezércikkeket kanyarított és csípős szatírákat a sótvidéki állapotokról. Igazi ügyvéd volt, mindenütt ott kellett neki lenni; mint valami lepke, nagy hűhóval röpködött ide-oda a városban.”³

Ebben több, Babits szándéka szerinti alakítás található. Geiger alig egy-két éve volt ügyvéd a regénybeli időben, verseiről sem tudunk, de – leánya, a későbbi első magyar professzornő, Dienes Valéria születési hetében bemutatott – színdarabjáról igen.⁴ Sóton, azaz a regénybeli Szekszárdon nem egy, hanem két újság volt, igaz, mindkettő csupán hetente egyszer jelent meg. A Hintáss alakja mögött rejlő Geiger Gyula érdeme és érdekessége e téren kettős: az egyik, hogy az első – s mindmáig leghosszabb életű – hírlap, a Tolnamegyei Közlöny egyeduralmát megtörve ő indította útjára a Szekszárd Vidékét, amely először viselte hivatalosan a megyeszékhely mai névalakját. A másik, hogy lapjában kezdettől fogva pártolta az irodalmat, pályázatot hirdetett költői műre,⁵ s minden dagályossága dacára is jól szolgálta a vidék kultúráját: lapjának köszönhetjük Babits első művének megjelenését is 1898-ban. Ehhez indíttatást adhatott, hogy bizonyíthatóan barátságban állott Reviczky Gyulával, s szintén hihető az, amit Babits a regény későbbi pontján ad hőse szájába: „Sokszor megfordultam a Pósa-asztalnál és Várady (!) Antal iskolatársam volt Pécsen.”⁶ Egy lelkes ifjú kutató, Csekő Ernő nemrégiben felfedezte: a regény e pontján fejezetcímben idézett *Viharagyú* irodalmi lap

¹ *A kajdaci sírkápolna*. In: *Örökség* 14. évf. 2. sz. (2010. febr.). 24-25. p. „Látszólag egyetlen szereplő akad a korabeli építők közül, akinek nevét nem leljük sem a lexikonban, sem elektronikus adattárban. Róla azonban a helytörténészeknek illik tudnia. Geiger Flórián 1906-ban hunyt el 90 éves korában, számos Tolna megyei épület hirdeti akkor és ma is szakértelmét. Több híres unokája közül itt talán csak hármat érdekes kiemelnünk. Diczenty László Szekszárdon lett jeles építész, háza ma is igényességét hirdeti. Öccse, Diczenty Dezső az egyetlen francia becsületrendet kapott magyar borász. Geiger, asszonynevén Dienes Valéria honunk első professzornője, nagyatyja halálakor már filozófiából, esztétikából és matematikából doktorált...”

² *Halálozások*. In: *Közérdek* 2. évf. 16. sz. (1906. ápr. 21.) 3. p.

³ Babits Mihály: *Halálfi*. Bp., 2006. Argumentum K. 1. köt. 14. p.

⁴ Töttös Gábor: *Dienes Valéria. Az első magyar professzornő ifjúkora*. Szekszárd, 2003. A szerző k. 7. p.

⁵ Az egyébként eredménytelenül zárult pályázat egyik bírálója pedig nem más volt, mint a költő Babits Mihály hasonnevű atyja.

⁶ I. m. 416. p. Jellemző, hogy Babits megtartja a kor inkább y-nal írt formáját. A név második érdekessége, hogy a Závodon született Váradi Antal eredetileg Wéber volt, s mint e család tagja, többszörös rokonságban állt Geiger Gyulával.

Geiger Gyula szerkesztésében valóban létezett.⁷ Ugyancsak Csekő elemezte részletesen Geiger újságírói teljesítményét, mely összevethető Babits regénybeli jellemzésével.⁸

Ami az utókor számára kétségtelen: az új lap indításához a szerkesztő tulajdonos Geiger Gyula, valamint főmunkatársa, Kenézy Csatár közös ambíciója nagyobb lehetett, mint gyakorlatuk, ezért már a megjelenéskor kellő hírverésről gondoskodtak. Az 1881-es évfolyammal indított hetilapot még az előző év december 25-én kiadták, sőt gondosan el is küldték – ismertetés céljából – a kor legkedveltebb képes napilapjának, a Vasárnapi Ujságnak. Az előzékeny (s talán ismerős) „kolléga” gondoskodott is arról, hogy már újévi számában ott legyen a hírecske: „Szekszárdon társadalmi heti közlöny kezdé meg működését *Szekszárd Vidéke* cím alatt, szerkesztője Geiger Gyula. Ára 5 frt.”⁹ Példaszerű az is, ahogy a remélt helyi szellemi erők nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket, s az újság elindítóit már néhány hét múlva rászorulnak a vidéki lapok legismertebb munkatársára, az ollóra. Ezt annyival könnyebben megtehették, mivel a kor szokása szerint egymásnak cserepéldányokat küldtek, s ezekből bőven töltekeztek a témájukban rokon vezércikkek, hírek, de leginkább a mégiscsak íróembert kívánó tárcarovatok.

Így eshetett, hogy a nyírandók között örömmel fedezhették fel Mikszáth Kálmán egyik kedves karcolatát, melynek nemcsak hangulata, hanem témája szó szerint érintette a lap szűkebb hazáját, amikor így példálózott: „Még az egyes bíróságok is úgy voltak szervezve, vicispán, szolgabíró és esküdt az úrbéri bíróságnál, szolgabíró és két esküdt a közönséges pörökben, egy szóval mindég és mindenütt hárman, hogy ha virrad, ha esteledik, mihelyt a dolgukat végezték, minden körülmények között ki legyen a tarokk-kompanya.

Tolna megye közgyűlésén még 1814-ben is, midőn az országutak csinálásáról szóló indítványt tárgyalták, Bód János, a gyűlések akkori vezérférfia így szólt: »De mire valók nekünk az utak? Nyáron úgyis járhatni mindenfelé, télen pedig, mikor sarak vannak, senki sem szeret mozdulni otthonról. Aki pediglen mégis kártyakompanya okáért mégyen a harmadik, negyedik faluba, arról föl lehet tenni, hogy fölösleges pénze van. S lévén nekie fölösleges pénze, bizonyára van előfogata is, mely őt a sáron át kivonszolja, amennyiben pedig nem lenne, szerzhethet.«, A Szegedi Naplóból átvett írás így jelent meg a Szekszárd Vidékében néhány nap eltéréssel.¹⁰ Mintha csak az anyaghiányról szóló föltételezésünket igazolná, ugyanebben a lapszámban a *Szerkesztői üzenetek*ben ezt találjuk ritkított szedéssel: „Tisztelt munkatársainkat kérjük, hogy ne engedjék át magukat annyira az »ugorka saison« élvezetének, hanem emlékezzenek meg vagy egyszer lapunkról is.”¹¹

Ez a szellemes, de szinte leplezetlen segélykiáltás annyival inkább időszerű lehetett, mivel a szerkesztő Geiger Gyula a következő ismert lapszámon¹² nem szerepel szerkesztőként, hanem például a 33. számban helyette Kenézy Csatár végzi a teendőket, s ugyanekkor nincs

⁷ Csekő Ernő: *Geiger Gyula „Magyar Szépirodalmi Lapok”-ja. Egy irodalomtörténet vonatkozású felfedezésről. Újabb adalékok Babits Mihály Halálfiái című regényének valóságtartalmához.* In: *A Wosinsky Mór Múzeum évkönyve XXXI.*, (Szerk.: Gaál Attila.) Szekszárd, 2009. 357-394. p.

⁸ Csekő Ernő: *A helyi politikai és társadalmi elit a századvégen Geiger Gyula szekszárdi ügyvéd és lapszerkesztő korabeli írásaiban.* In: *A Wosinsky Mór Múzeum évkönyve XXXII.* (Szerk.: Gaál Attila.), Szekszárd, 2010. 539-586. p.

⁹ Vasárnapi Ujság 28. évf. 1. sz. (1881. jan. 2.)

¹⁰ *Magyar betegségek. A kártya.* Mikszáth Kálmántól. Szekszárd Vidéke 1. évf. 29. sz. (1881. júl. 14.) 1. p.

¹¹ I. h. 4. p.

¹² Közgyűjteményeinkből a Szekszárd Vidéke 1881. évi 30. száma hiányzik.

szerkesztői üzenet sem. Nem merészség föltételeznünk néhány tény. A hiányzó számban minden bizonnyal befejezték Mikszáth írását, hiszen – túl annak esztétikai értékén és érdekességén – egyrészt megkezdték, másrészt anyagihiányban szenvedtek. Mindez azért érdekes szűkebb témánk szempontjából, mert a következő, 34. számban ott találjuk Mikszáth eddig fölfedezetlen írását, amely ráadásul nem ollózásnak vagy átvételnek, hanem eredeti első közlésnek látszik.

Vajon miként lehetséges ez? Van-e arra valóságos esély, hogy Mikszáth Kálmán és Geiger Gyula személyesen találkoztak, s ha igen, mi készíthette arra az író, hogy kifejezetten szegedi témájú karcolatát Szekszárdra adja, ne a Szegedi Naplóba? A tényeket nem ismerjük, csupán logikusan következtethetünk a rendelkezésünkre álló adatokból, s így állíthatunk föl egyfajta hipotézist. Ha ennek nyoma nem is maradt fenn, bizvást föltehetjük: némi tisztos (bár átvételeknél szokatlan) honoráriummal és saját borával is megköszönhette Mikszáthnak a karcolatot a főszerkesztő. Babits és a családi levelezés egyaránt gavallérnak említi őt, anyagilag is jól állhatott, hiszen lapot indított, több katasztrális hold szőlője pedig bora révén jövedelmet és barátokat termelt. Ráadásul Geigernek presztízsérdeke fűződik ahhoz, hogy az országosan egyre híresebb Mikszáthtal kapcsolatot teremtsen. Erre hamarosan személyesen is alkalma nyílhatott, ugyanis hihetőleg nyaralni készült. Ha Mikszáth elárulta neki – s miért ne tette volna –, hogy Budapestről Szegeden át (a Herkulesfürdőként emlegetett) Mehádiára utazik, bárhol találkozhatott vele. Szekszárd nem lehetett 1881 nyarán kellemes hely, mert július 5-től öt hétig, augusztus 9-ig egy csöpp eső sem esett, bár Geigernek egy kis egyéni nyaralás indokál nem kellett ilyesmit felhoznia.

Iménti konstrukciónk mit sem ér, ha annak egyes elemeit nem tudjuk utólag igazolni. Visszafelé indulva: azt bizonyosan tudjuk, hogy augusztus 11-e előtt néhány nappal Geiger Gyula már nincs Szekszárdon, de 18-án, amikor lapja Mikszáth művével megjelenik, ismét ott találjuk. Ha ebben az intervallumban elhelyezünk két hét nyaralást, az akár augusztus első felére is eshet. Mikszáthról *Mehádiai utam* című cikkéből tudjuk, hogy 2-án indult a fürdőbe. Megállt Szegeden, előkerül beszámolójában „az exnépkertben és főséges sörényével a hatalmas Oroszlány, melynek két esztendeig voltam hű szövetségese esőben, sárban, viharban, éjjel és nappal”. Ugyancsak említi elvesztett szabadjegye („vasúti potyajegyem”) megtalálásakor 'Böröcz bátyánk' személyét: a kávéház és – némi áthallással – a segítőkész atyafi ott lesz majd az eddig ismeretlen karcolatában.

Mikszáth szegedi vonatkozású ismeretlen karcolata

Mielőtt a mű elemzésébe és értékelésébe kezdenénk, álljon itt az eredetivel azonos bekezdésekkel, s betűhíven a Szekszárd Vidékében megjelent írás.

Czérnás Böröcsök.

Kevesen vannak, kik a *Hatvani* mondakört ne ismernék. A tudós debreczeni professorról nem csak a krónikák, hanem a szájhagyományok is bőven beszélnek, sok csodásat, sok hihetlent.

És a szájhagyomány mégis bölcsebben, mint a krónikák, mert azt is elmondja, honnan merítette Hatvani ördöggel cimboráló tudományát.

Hát biz onnan, abból a nagy fekete könyvből, melyet a debreczeni collegium padlásán talált s mely szűz leánynak 3 hajszálával volt odatapasztva a téglafalhoz s melyet onnan fel-

emelni csak olyan embernek lehetett, ki a Szent-György napja előtt, véletlenül talált gyík májával kente meg a balkeze kis ujját.

Hatvani uram megtalálta a gyíkot és a könyvet is[,]¹³ abból merítette borzasztó tudományát, később szerződésre lépve az ördöggel is.

A szájhagyomány plausibilis nézete, melyet a népies észjárás szokása szerint kerülő utakon juttat az igazsághoz, eszünkbe juttatja egy természettudós e következő szavait:

„Irigylem a mult század tudósait.”

„Miért?” kérdezték barátai.

„Hatalmasabbak voltak nálunknál, – mert sokkal kevesebbet tudtak.”

Igen ez az! A természettudományok még nem lévén annyira kifejlődve, sok dolog homályban volt magok a tudósok előtt is. A nép pedig teljes tudatlanságban sinlődvén, természetfölötti erőt és hatalmat tulajdonított nekik, melyben még ők magok is hittek, nem lévén kitérve előtök az ismeretek harmoniájához szükséges összefüggés minden részlete.

Hatvani tanár bizonyára nem volt egyéb,¹⁴ mint egy kitünő természettudós, ki a mechanika segítségével tett szert *leginkább*¹⁵ azon hirre, mely nevét halhatatlanná tette.

Leginkább, mondtuk, mert kétségtelen, hogy a „Magyar Faust” még azonkívül a bűvészetet is értette.

Németországban már ez időben¹⁶ meg voltak az ugynevezett „eszkamotörök”, „schwartzkünstlerek”, de ezeknek productiói egészen elütöttek a Hatvaniétól, mintha nem is egy világ-rész népét mulattatnák, a mit különben könnyű megítélni, mert az ugynevezett német bűvészet még maig is ugyanaz, formában változtak mutatványai mindössze, de lényegileg nem.

Hatvani bűvésze – minden jel azt mutatja – a keleti bűvészzel volt rokon, a török bűbájosok és varázsainak fogásaira ismerünk benne. Mert Törökországban nagy divat volt az akkoriban[,]¹⁷ s Steller írja könyvében: „A török konyhákban mindenféle bögrék vannak s valahányszor egy-kettőben az ételt főzik, a harmadikban okvetlenül bűbájos italokat készítenek, a melyekkel csodákat és jóslatokat lehet eszközölni.”

De mindez csak kétes föltevés lenne, ha nem egy kétségtelen adat nem feküdne előttem arra nézve, hogy Hatvani professor legalább részben, másoktól tanulta mistikus mesterségét.

S ez az adat el fogja¹⁸ oszlatni azon téves hitet is, hogy csak egyetlen magyar bűvésznök volt: a debreczeni professor.

Nem kellemes Kecskemét és Nagy-Kőrös niebelungi harcát utánozni, de megint Szeged áll elő egy új Hatvanival.

És a Szeged Hatvanija a kit Czérnás Börcsöknek neveztek, sokkal érdekesebb példány Debreczen Hatvanijánál, mert nem volt természettudós, hanem csak egyszerű proletár civis, de azért ép oly nagy bűvész volt, mint Hatvani s az iránya is ugyanaz.

Börcsök János az alsóvároson született a mult század vége felé,¹⁹ fiatalkorában részint mint vándorló-legény, részint mint katona sokáig tartózkodott külföldön[,]²⁰ s ott, de különösen mint vándorló-legény a keleten tanulta el a bűvészetet.

¹³ A nyomtatásban nincs vessző.

¹⁴ A nyomtatásban: egyéb.

¹⁵ Az eredetiben ritkán szedve.

¹⁶ A nyomtatásban egybeírva.

¹⁷ A nyomtatásban nincs vessző.

¹⁸ A nyomtatásban egybeírva.

Midőn szülővárosába került, itt csakhamar nagy tiszteletre tett szert természetfölötti mutatványaiért, féltek tőle[.]²¹ mint ördögtől, a mint hogy hitték is, hogy azzal cimborál. Maga sem tagadta, hihetőleg azért, hogy gyakorolt hatalmát megtarthassa.

Börcsök[.]²² kit általánosan Czérnás Börcsök név alatt a mostan élő idősebb szegedi emberek, kivétel nélkül ösmertek, szűk anyagi helyzetben élt, kevés szántóföldje után kis házikójában – melyből ő ép úgy, mint Hatvani, tetszés szerint tágas palotát tudott csinálni.

Ő is megtette nem egyszer, – főleg két ilyen lakodalomra emlékeznek Szegeden, – hogy midőn a lakodalmas nép javában mulatozik, egyszerre csak ömlik be a rettenetes árvíz ajtón, ablakon. A férfiak felugrálnak a lóczákra, az asztalokra, a nők pedig sikoltozva emelik fel egész térdig selyem viganóikat, hogy a víz ne érje. Mert a nőknél az első ösztön nem az életet megkímélni, hanem mindenek előtt a toilletet.

A szemfényvesztés csak egy-két²³ percig tartott – azután eloszlott minden[.]²⁴ dévaj nevetés hangzott fel, de azért megborsódzott²⁵ a háta mindenkinek, a ki a nyugodtan pipázgató boszorkánymesterre tekintett.

Apró, rövidre nyirott haju ember volt, feltűnő nagy orral és az egyik lábára sánta. Bajusza és pofaszakálla vörös volt[.]²⁶ mi sátáni külsőt kölcsönzött neki, ehhez nem kis mértékben járultak hozzá gödreikben mélyen bennülő²⁷ zöldes fényű szúrós szemei.

Produkcióit legszivesebben az „Oroszlány” kávéházban csinálta, hol hálás publikuma volt az esti órákban. Még igen sok emberrel beszéltem, a kik látták[.]²⁸ midőn az „Oroszlány” kávéházban egyik asztalra egy maroknyi oltott meszet tett, lapdává gyúrva azt.

Ekkor egyetlen uborkamagot szúrt bele a mészbe s leönté a gyúrmát valamely rózsaszín folyadékkal.

A mész sisteregni kezdett s lassanként szemmel láthatólag nőtt az uborka inda s rajta fakadás[.]²⁹ s alig egy fél óra múlva gyümölcs[.]³⁰ t. i. parányi idétlen uborkák.

Ime a mutatványok egy része, melyekhez hasonlóról emlékezik meg, bár természetesen nagyított alakban a Hatvani népmonda.

Világos ebből, hogy Börcsök és Hatvani közös forrásból kell, hogy vették³¹ legyen bűvészi ismereteiket. S ez nem származhatott a német „Könstlerektől”, ennek forrása kétségtelesen a kelet.

Czérnás Börcsökről különben még ezenkívül is igen sok dolgot beszélnek el, melyek több-kevésbé³² hasonlítanak a Hatvani ördöngösségeihez.

¹⁹ A nyomtatásban egybeírva.

²⁰ A nyomtatásban nincs vessző.

²¹ A nyomtatásban nincs vessző.

²² A nyomtatásban nincs vessző.

²³ A nyomtatásban a két szó külön áll, kötőjel nélkül.

²⁴ A nyomtatásban nincs vessző.

²⁵ Tévedésből a nyomtatásban: mégborsódzott.

²⁶ A nyomtatásban nincs vessző.

²⁷ A nyomtatásban: benülő, de nem fejthető meg, hogy sajtóhiba-e, vagy Mikszáth (és kora) sajtóságos helyesírásának nyoma.

²⁸ A nyomtatásban nincs vessző.

²⁹ A nyomtatásban nincs vessző.

³⁰ A nyomtatásban nincs vessző.

³¹ A nyomtatásban, hihetőleg a rosszul olvasott kézirat miatt: vélték.

De van néhány eredeti is.

Háza fölött minden évben Lucza napján éjfélkor egy tüzes kereket láttak forogni.

Mikor haldokolt[.]³³ hiteles szemtanuk állítása szerint a nyitott ablakon, melyen át a szobát szellőztették, egyszerre három holló röpült be a szobába, a Czernás Börcsök feje fölött nagy kört³⁴ csinálva rebbegő szárnyaikkal.

„Eljöttek. Hinak.³⁵ Elmegyek!” hörgé Börcsök.

És elment.

Az alsóvárosi³⁶ pap nem akarta a temető szent földjébe tenni hült tetemeit, bedült sírja ott domborult még a harmadévi árvíz előtt a temetőárokban.³⁷

Ipa,³⁸ a ki most is él, ráíratta a fejfájára:

„Itt nyugszik Börcsök János, meghalt 1846-ban.”

Valaki nem nyugodhatott, oda véste késsel alája:

„Mert letölt a contractusa az ördöggel.”

Erről a megjegyzésről ismertem meg, hogy ez a szegedi *Hatvani* szomorú sírja.

Mikszáth Kálmán.³⁹

Ki lehetett Börcsök János?

Megközelítés kérdése, hogy elbeszélésnek, novellának, tárcának vagy karcolatnak nevezzük-e Mikszáth írását, hiszen mindegyik műformából visel magán jegyeket, de az utóbbi megjelölés mellett szól alaphangvétele, mesélőkedve, és főleg a benne rejlő valóságtartalom.⁴⁰

A Börcsök név többször előfordul Mikszáth regényeiben és elbeszéléseiben. Ez utóbbiak közül *A majornoki lázadás* 1886-os megjelenésével nyitja a sort. Ebben „Börcsök uram községi bizonyítvány alapján vesztette el a malomgát-pert, s azzal fellebbezett, hogy a községi bizonyítványoknak semmiféle erejük nincsen, mert íme ő is becsatolt egyet... s ez szóról szóra így hangzott: Mi alulírott Majornok község előljárói, hitelesen valljuk, hogy a Börcsök-ügyben kiadott előbbi bizonyítványban hazudtunk, s kérünk magunknak a tekintetes vármegye által egyenként tizenkét botot kiutalványoztatni.” *A beszélő köntösben* 1889-ben ‘a szegedi Börcsök Pál, nótáriusságot viselt ember’, aki majd a főhős halálos ítéletére szavaz. Az 1895-ben megjelent *Szent Péter esernyőjében* Börcsök János halássza ki a nevezetes tárgyat, s Gregorics „Egész jó szívvel fizette ki a száz forintot Börcsök Jánosnak, habár csakugyan utol nem érte az esernyőt, még tetejébe megajándékozta gazdagon a halászokat is – kik telekürtölték másnap a várost a különös történettel, hogy egy bolond vénember száz forintot adott az esernyő kihúzásáért.”

³² A nyomtatásban nincs kötőjel, de a kritikai kiadás szerint Mikszáth e két szót egymás mellett soha nem írta külön, kötőjel nélkül.

³³ A nyomtatásban nincs vessző.

³⁴ A nyomtatásban egybeírva az előző szóval.

³⁵ Azaz: hínak, hívnak.

³⁶ A nyomtatásban különírva.

³⁷ A nyomtatásban különírva.

³⁸ A nyomtatásban – feltehetően a kézirás rossz olvasatából fakadó tévedésből értelmetlenül -: Irá.

³⁹ Mikszáth Kálmán: *Czernás Börcsök*. In: Szekszárd Vidéke 1. évf. 34. sz. 1881. aug. 18. 2-3. p.

⁴⁰ Ebben és a következő részben Mikszáth műveire – a kiadások sokfélesége miatt – nem jegyzetben, hanem csak címmel és a megjelenés idejével fogunk hivatkozni.

Mindezek előtt azonban felbukkan írásaiban a valóságos Börcsök család is – szegedi éveiből. A Szegedi Naplóban a nagy árvíz évében *A veszély a pitvarban* című cikkben a „vasúti töltés kimagasítása és megerősítésére” létrehozott bizottság egyik tagja Börcsök-Ferenczi János. E lap fővárosi levelei között 1879 szeptemberében többször említi Mikszáth 'Börcsök Sándor esetleges képviselőségét'. Legbővebben 26-án, a *Választási mozgalmak* III. részében szól róla. „Szerencsétlen gondolat volt a Börcsök Sándor jelöltsége... Korántsem Börcsök Sándor a hibás. Mert itt a személy nem számít, ha nem volna Börcsök, lenne más. Sőt Börcsök maga annyira derék tagja a népnek, mint csak igen kevesen. Eszére, jellemére is – megengedem – kiemelkedik a népből. Polgártársai kitüntetését is megérdemli – de nem ilyen alakban. Mert ő egy osztály vezérének proklamáltatik a többi osztályok ellen s nem a nemzettest egy értelmes tagjának az összes osztályok között. Ez a határ. Csakhogy azt már túllépték az alsóvárosiak. A vezérek nem figyelmeztették őket a »tilalomfára«, melyet csak az értelem láthat, a szemek nem. Ne higgye senki, hogy Börcsök esetleges elejtésével megszűnt e mozgalom; legföljebb szünetelhet.”

Később megtudjuk, hogy Börcsök uram tősgyökeres szegedi, sőt 1883 októberében, látogatásakor maga a király „Sokáig beszélgetett Börcsök urammal is (de nem a Rabagas⁴¹ Börcsökkel), nem különben Zsótér Andorral hosszabban, kit aztán másnap a halászünnepélyen meg is ismert.” Míg itt a zárójeles megjegyzés inkább megvédi a volt képviselőjelöltet, négy év múlva már mosolyog maradiságán: „A közgyűlésen Börcsök és Szekerke uraimék vitték a vezérszerepet, akik derék emberek és igen ügyes publikus férfiak lehettek volna a tudásukkal – Hunyadi János idejében.” A *Mese az árvízről* 1888-as írást a szépírói terméshez sorolhatnánk – formája révén, de a benne szereplő főhős, aki a „Tisza forrásánál egyezkedik a folyóval, alighanem valóságos személy: „– Bizony nem ígérem meg alföldi emberek, mert én a jövő esztendőben ki akarok önteni. De már erre méregbe jött a nagytermészetű Börcsök János Vársárhelyről, és rárivallt nagy vörösen: – No, ha kend nem ígéri meg, hát akkor én lekapom a kalapom, megfogom vele ezt a hitvány kis csurgót, és egy esztendeig nem mozdulok innen... kend lássa, ha a jövő esztendeig nem lesz víz a Tiszában! Megijedt erre a Tisza, még önteni is elfelejtett – bezzeg lehet most apadás mindenütt! – és nagy hirtelen beleegyezett az alföldiek kívánságába. Meglett az egyezés. Parolát is adtak, maga Börcsök János csapta el. Nagy volt az öröm az egész Alföldön, mikor a deputáció hazaért és elújságolta, hogy a Tisza megígérte, nem önt ki jövő esztendőben. Mármost vígan szánthat őszi alá a gazda.”

Érdeemes megvizsgálnunk, hogy a karcolatban idézett „Börcsök János az alsóvároson született a mult század vége felé” és „meghalt 1846-ban” állításból igaz-e valami, vagyis lehetett-e valóságos élő személy? A „Szeged alsóvárosi római kath. halotti anyakönyv” tanúsága szerint⁴² a jelzett év környékén három Börcsök is szóba jöhetne. Ferenc 1847-ben halt meg 70

⁴¹ A köpeczi Deák Farkas igazságügy-miniszteri osztálytanácsos által lefordított, a francia Victor Sardou 1872-ben írt komédiájának címszereplője Rabagas; a mű 'a Nemzeti Színházban többször előadatott', Mikszáth ott láthatta. *Glavina Lajos és Rabagas* című 1883-as írásából afféle demagóg népszónokot sejthetünk. Jellemzésére a Nyugat 1910. 17. számában megjelent Hegedüs Loránt (!) megjegyzés lehet irányadó: „Őnök feláldozzák ezért az én életemet s én az Önökét – mondaná Rabagas, ha még kijárna a színpadra.” A király tehát nem a népvezér Börcsök Sándorral beszélgethetett.

⁴² Az adatok szíves levéltári felkutatását Fritz Gergelynek köszönöm.

évesen, de itt – a Mikszáth-írás állításával szemben – az „eltemető: Meliher János lelkész”.⁴³ Éppen 1846-ban senki, de 1845-ben két Börcsök is elhunyt, méghozzá mindkettő János, s ami még különösebb: mindegyikük „szentség nélkül”, vagyis a gyónást elmulasztva fejezte be földi útját. Ha hiszünk Mikszáthnak (mit is tehetnénk egyebet?!), akkor az a Börcsök János, akiről följegyzik: meghalt „Tiszába fulladás miatt szentség nélkül; Szentmihályi kertészek kifogták”, nem lehet a mi keresett alakunk, hiszen őt halálakor 33 évesnek mondják. De akad egy, akire – a halálozás évét kivéve – szinte minden ráillik: „Börcsök János kézi munkás 60 éves. Halála napja: 1845. Szent Jakab hava 1. Megjegyzés: Hirtelen halál miatt szentség nélkül. Eltemető: Pethes Móricz egyházi szónok. Felesége: Tihanyi Kata.” Ily módon tényleg a múlt, azaz a XVIII. század végén született, valószínűleg szegény emberként („szűk anyagi helyzetben élt, kevés szántóföldje után”) napszámra kényszerült, ezért kézi munkás („egyszerű proletár civis”), de az is nyilvánvaló: „az alsóvárosi pap nem akarta a temető szent földjébe tenni hült tetemeit”, mert nem is ő földelte el, hanem a kegyes hitszónok. S nagyon is lehetséges az, hogy „bedült sírja ott domborult még a harmadévi árvíz előtt a temetőárokban”, tehát meg nem szentelt helyen – valahol a mai Szabadsajtó utca közelében. Nagyon valószínűnek látszik, hogy 35 év viharában kopott fejfáján az 1845-öt 1846-nak olvassa valaki...

Hatvanitól az apróbb motívumokig

A Czernás Börcsök főhősének hasonlított alakját, Hatvani István debreceni professzort Mikszáth munkásságában a legbővebben 1884-ben találjuk meg *A magyar ördögben*, *A magyar Faust* című tárcában 1885-ben, s a következő évben *Az ördögös professzor* című elbeszélésben. Ezek azonban csak az önálló feldolgozások. A hozzá kapcsolódó motívumok egyike-másika az író szinte egész pályáján végigkíséri.

Már az 1872-ből első sikerként ismert elbeszélésben, *A lutriban* akad tárgy, melyről hírlik: „híres Hatvani professzor saját kezével falazta be, odatapasztva azt a falhoz három szűzleány-hajszállal”, akárcsak a *Czernás Börcsökben*. A „...falak kitágulnak, mint a Hatvani professzor bűvös szobája” – olvassuk 1881-ben *A boldogok* című elbeszélésben, 1882-ben az *Utazás Palócországban 4. Képzeletbeli kényelem* részében, 1883. január 13-i főrendi házból és a január 16-án *A T. Házból* című karcolatban, s ugyanebben a sorozatban 1894-ben szinte szó szerint ismétlődik. *A Szent Péter esernyőjében* végül utoljára – immár átvitt értelemben – tűnik föl 1895-ben: „Ej, hát mi is történt? Hát semmi, csekélység, egy pár gyerekes szó, amit az ő fiatalos eszük kitágított, megszélesített, mint egyszer az ördög Debrecenben a Hatvani professzor uram szűk celláját – hogy végre belefért az egész város.”

Kedvelt motívuma „a Szent-György napja előtt, véletlenül talált gyík mája”. *Az apám ismerőseiben* 1878-ban a lény annyiban tér el, hogy százesztendő, akárcsak az 1881-es *Rajzok a régi vármegyéből* második fejezetében. Innét a *Jasztrabék pusztulásában* révén ugyanekkor fölbukkan *A tót atyafiakban*. Négy év múlva *A két koldusdiákban* „Magday Istvánról az volt a hiedelem, hogy testét a golyóbis nem fogja, s kit anya szült, nem árthat neki, mert meg van kenekezve a Szent-György éjszakáján pont éjfélkor talált gyík zsírjával.” Rokon motívum 'az

⁴³ Mikszáth ismerte ezt a nevet, mert a *Kísértet Lublón* lapjain tréfásan ott találjuk: „Tudós Topovszky Melichar kántor uram értesülvén a történetekről, legott felküldötte a harangozót a toronyba, de biz a szent harang nem adott semmi hangot, amint egyet ütött rajta a nyelv, megrepedt, beállt a szava, mintha mondaná: »No, én bizony nem sírok a Kaszperek miatt.«” (A kiemelés tőlem. T. G.)

ingkorcába bevarrt aszalt gyík’, mely *A tót atyafiakban Lapaj, a híres dudás* hiedelmei közt: „a zseb fölött alig látszó dudorodás ma is egy mélységes titok; azaz, hogy egy Szent György-nap éjszakáján talált kétfarkú gyík van oda aszaltan bevarrva, mely a halina gazdáját megőrzi minden gonosztól és kísértettől ezen az árnyékvilágon”. Utoljára még *A zöld légy és a sárga mókus* lapjain találjuk 1895-ben.

„Hatvani professzor bűvös dinnyéje” 1881-ben a Pesti Hirlapban közölt *A választások előestéjén* című cikk a *Lipótvárosi ellenzék(?)!* című részében, majd 1885. október 11-én a *Parlamenti karcolatokban* azonos jelentésű a Börcsök bűvös uborkájával. A varázslatos növesztés motívuma egy alkalommal fordul még elő – elszakadva Hatvanitól éppúgy, mint Börcsökötől, egyszersmind tömörítve kettejük trükkjeit – *A fekete város* 11. fejezetében: „Azután Blom [Miklós] ajánlkozott kunsztokra. A keleti bűvészetnek sok csínját-bínját eltanulta az itt csatangoló törököktől. Árvizet tudott fakasztani, vagyis csak azt a látszatot, mintha nagy víz folyna be az ablakon, mire néhol az asszonyok a szoknyáikat kezdték emelni, akik nem tudták, hogy az egész csak szemfényvesztés. A dinnyemagot betette valami pépbe, arra egy rózsaszín folyadékot öntött, s íme, a dinnye nőni kezdett, levelezni, nyílani és a nézők szeme előtt pirinyó gyümölcsöt hozni.”

A ’kevesebbet tudás’ motívuma először éppen 1881-ben található meg a *Miniszter keresztetik* című cikkben, dr. Fekete Jánosról szólva: „Tanulmányai végeztével megválasztották a fiatal jogtudóst segédszolgabírónak, s ki tudja, meddig vihette volna már azóta, ha kevesebbet tud.” Roszner Ervin báró könyve kapcsán 1887-ben jegyzi meg: „Sehol sem oly szerencsétlen a tudós, mint nálunk magyaroknál. Mert itt kinevetik a tudatlant is, aki kevesebbet tud, mint kell, de még jobban kicsúfolják a tudóst, aki többet tud, mint kell.” De ugyanitt, a *Páris almája* című cikkben találjuk az egyetlen ellentmondást is: „Sőt nekem magamnak is onnan van az írói népszerűségem (már amennyiben van), mert soha semmi okos dolgot nem írtam, és soha semmiféle autort nem idéztem.”⁴⁴

Ez a magában álló kitétel, amely a fenti motívumsorral szemben egyedül nem erősíti meg Mikszáth szerzőségét. Csakhogy egyrészt az az egyetlen mondat, melyet a magyar nyelven ki sem adott Stellertől idéz, ténylegesen nem döntő. A tudósról *A Pallas Nagy Lexikona* is mindössze ennyit jegyez meg: „Stell., latin állatnév után Steller György Vilmos (1709–1745) utazó nevének rövidítése.” Egyelőre azt sem sejtjük, Mikszáth honnét ismerhette bármely művét, köztük azt, amelyből megállapítását citálta.

Sokkal inkább bizonyító erejűek a motívumok, köztük például az *eszkamotőr* szó, melyet *A kókler* című cikkben is használt a Szegedi Napló 1880. december 18-i 295. számában. Ugyanezt a szót találjuk majd meg a *Parlamenti karcolatokban* 1890-ben a *Komédia a Házban* című karcolatban, 1900-ban a *Különös házasság* első részének 12. fejezetében. Első felbukkanásakor, az 1880-as cikkben még annyira kedvelte, hogy ígét is alkotott belőle: „Ki ne szeretne bírni egy ilyen bűvész-szekrényt, amelyből azt a kisasszonyt eszkamotőrözné ki, amelyik neki tetszik?” A korabeli ismerettárban ezt találjuk a ma már nem használt szó magyarázatáról: „Escamote (francia, ejtsd: eszkamot) annyi, mint bűvészgolyó; innen escamoteur bűvész, escamotage bűvészet. Bűvészet, vagy szemfényvesztés (Magie, Prestidigitation, Escamotage, Schwarzkünstlerei, Taschenspielerrei), az a kézi ügyesség, mellyel sikerül valakit egy tárgy holléte felől megtéveszteni... A kis golyócskákat escamotte-nak hívják, innét az escamoteur elnevezés.”

⁴⁴ A kiemelés tőlem. T. G.

S itt érdemes egy pillantást vetnünk az író néhány szóhasználati jellemzőjére. A *Czérnás Börcsökben* leírt „*schwartzkünstlerek*” másutt nem bukkan föl, ugyanígy Georg Wilhelm Steller (1709–1745) utazó neve és a *Czérnás* vagy *cérnás* sem. Annak sincs nyoma, hogy a *rebbegő* szót máskor, máshol leírta volna. (Itt, akárcsak a másik három félreolvasásnál,⁴⁵ gyanakodhatnánk például a *rebbenő* szóra, csakhogy ezt sem leljük az egész életműben.) A Debrecen és Szeged párhuzamaként és vetélkedéseként emlegetett motívum („Nem kellemes Kecskemét és Nagy-Kőrös *niebelungi harcát* utánózni, de megint Szeged áll elő egy új Hatvanival”) csak így fordul elő majd a *Parlamenti karcolatokban* 1892 november 29-én: „*A Niebelungok harca* se volt külön”. Pedig a vetélkedés emléke még a Hatvani-elbeszélés, *Az ördögös (!) professzor* zárójeles megjegyzésében is megtalálható a varázslatnál: „Úgy bizony, nemcsak Szegeden volt árvíz, de Debrecenben is.”

Mindezeknél fontosabb az említett három, egyértelmű félreolvasás. A *mégborsódzott megborsódzott* helyett, a *vették* tévesztése *vélték* helyén, az *Ipa* elnézése *Irá*-nak világosan jelzi: a szedő nem máshonét ollózott, tehát nyomtatott cikkből, hanem valódi kéziratból dolgozhatott, méghozzá kissé sietősen, kellő korrektúra nélkül, különben vétségei – melyek a lapra nem jellemzőek – aligha maradtak volna a megjelent anyagban. Ezek az apró, de esetünkben mégis kitüntetett jelek megerősítik mind Geiger Gyula és Mikszáth Kálmán személyes kapcsolatának lehetőségét, mind a kézírás-kéziratból való szedés, tehát az eredetiség egyedül kínáló magyarázatát. Aligha tételezhetjük föl, hogy akár a találkozás, akár a kézirat rendelkezésre bocsátása a véletlen műve lett volna; az azonban már más megítélés kérdése, mi indokolhatja mindezt. Amikor a válasz keresése során a feltételezések ingoványos talaján járunk – tovább maradván e hasonlatunknál – a tények zombékjaira kell lépünk.

Felöltő kérdések – és egy újabb Mikszáth-mű

Ha a fentiek alapján elfogadjuk ténynek, egyedüli igazolhatónak Mikszáth Kálmán szerzőségét, seregnyi kérdés bukkanhat elő. A legelső mindjárt az: miért nem adta a Szegedi Naplónak ezt az ízig-vég odaillő írást? Pontosabban, mivel nem tudjuk, vajon tett-e erre kísérletet, inkább azt érdemes vizsgálunk, mi indokolhatja, hogy ne ott jelenjék meg?

Maga a mű adhat erre némi választ. Feltűnő, hogy mind témájában, mind megformálásában mintha kissé korábbi időszak termésének mutatkoznék. A szöveg maga tanúskodik ugyan létrejötté idejéről „*a harmadévi árvíz előtt*” kitételrel, s meghatározza az 1881-es keletkezést, de – ne féljünk ezt kimondani – Mikszáthnak oka lehetett arra, ha nem adta kedvelt kenyéradó lapjának karcolatát. Témájánál fogva – a Börcsök név elkerülhetetlen áthallása miatt – óhatatlanul beleavatkozott volna a helyi pártcsatározásokba, s erre aligha lehetett szüksége Szegedről távoztában. Ő a számára kedves várost nem ilyesféle búcsúzással akarthatta magában és olvasóiban maradandóvá tenni. A tárcza színvonala sem különösebben kiemelkedő, sőt az író teljesítményéhez viszonyítva talán némileg gyengébb is saját átlagánál.

Ez utóbbi két megítélés munkálhatott magában Mikszáthban is, s föltehetően ezért nem jelentette meg a fővárosban sem az írást. Visszautalva a Geiger Gyulával lehetséges személyes találkozására, bizvást föltelezhetjük, hogy kapóra jött neki a jelentéktelen, távoli vidéki lapocskára, ahol – kellő ösztönzésre – elhelyezheti a jószerevével már enyészetnek szánt kis mű-

⁴⁵ Lásd a 25, 31, 35. jegyzetet!

vet. Ez ott sem a politikába nem zavar bele, sem az ő írói hírnevén nem ejt makulát. Ellenkezőleg: azon a színvonalon újabb olvasókat és figyelmet hozhat.

A Szekszárd Vidéke ebben csöppet sem fukarkodott. Két héttel a *Czérnás Börcsök* megjelenése után, amikor a hetilap Garay-émlékszámot adott ki, a következőket találjuk az *Irodalom* rovat ismertetésében: „»Magyar Népbarát« E szépirodalmi lap szerkesztését Ábrányi Emil, a kitűnő költő vállalta el. Mellette állanak, mint állandó munkatársak Mikszáth Kálmán, *kit geniális rajzairól közönségünk is jól ismer...*”⁴⁶ Egy hónap múlva – miközben az eltelt időben Reviczky Gyula és Benedek Aladár műve is napvilágot látott a hetilapban – ugyanebben a rovatban a következőket olvashatjuk a Képes Családi Lapok 4. évfolyamának indulásáról: „A most megjelent 1. számban Mikszáth Kálmán »Az ostoba ember« című eredeti elbeszélése kezdődött. A szerzőről mellékesen megjegyezzük, hogy legközelebb megjelent egy kötet dolgozatát angolra, francia s németre egyszerre fordítják.” Ha ilyen információkat be is lehetett szerezni a sajtóból, azok közlésére jóval inkább a személyes tisztelet és szeretet ösztönözhetett, mint a szenzációhajhászás.

A jövőendő évek folyamán a megbecsülésnek és figyelemnek számos – itt most nem idézendő – példáját találjuk. A sok említés közül kiemelkedik azonban az, amely egy másik ismeretlen Mikszáth-művet őrzött meg. Nem félünk ezt kimondani, annak ellenére, hogy a *Czérnás Börcsök*hez viszonyítva itt sem a szöveg szerzősége, sem hitelessége nem igazolható hasonló mértékben. A nyilvánvalóan szóbeli hagyományozás nem mond ellent a szövegben forrásként megjelölt író szerzőségének föltételezésében, noha nyilvánvalóan a megformáltság csak részben tekinthető az övének. A lényeg, vagyis a történet elevenségét és szellemiségét tekintve mégsem maradhat sok kétségünk afelől, hogy a történet megalkotója maga Mikszáth Kálmán.

„Két paraszt

Mikszáth Kálmán mesélte a következő anekdotát, mely szakasztottan ráillik a mai politikai helyzetre:

Két paraszt megy az úton és meglátnak egy békát. Azt mondja az egyik:

– Komé, ha megöszí kend ezt a békát, hát nem sajnálok kendtül egy pöngőt.

A másik erre kapta magát, megette a békát és zsebre vágta a különös módon nyert jutalmot.

Mennek, mendegélnek tovább, mire az, aki a forintot adta, megsajnálta a forintját és oda szól a nyertesnek:

– Hé komé!

– No?

– Áon ugrik egy béka.

– Látom.

– Hátha én azt most megöszöm, visszaadja kend a pöngőmet?

– Vissza, ha megöszí kend.

És a másik lenyelte a békát, mire visszakapta a forintját.

Mennek tovább, egyszer csak az atyafi nagyot káromkodik:

– Az istennyila csapjon bele! Hát minek öttünk mi békát!...

⁴⁶ Szekszárd Vidéke 1. évf. 36. sz. 1881. szept. 1. 4. p. (A kiemelés tőlem. T. G.)

Ilyen békát evett a tisztelt ellenzék is. Minden úgy van, ahogy volt, minden úgy lesz, ahogy Bánffy akarta (sőt még úgyabban lesz) kiegyezés, idemnitás, klotür, stb., stb. – Csak az ellenzék evett békát, ami haszontalan, de nagyúri étel.”⁴⁷

Érdemes néhány formai megjegyzést tennünk. A szöveg nyelvjárási stilizálása valószínűleg nem az írótól származik. Ő azt, hogy *Áon* soha nem írta le, de az *Ahon* még e kis írás megjelenésének évében is ott található *A Krúdy Kálmán csínytevéseiben*: „Ahon jön ni három prűszkölő tátoson, zöldre festett úri bricskában a mulinyi ispán...” Ugyanígy nem használja a *jutalmot* formát, míg a *jutalmat* 29 alkalommal fordul elő műveiben. Az *öszöm* alak egyedül az 1880-as *A kis szegedi Gergelyben* található meg, akárcsak a *komé* 1886-ban *A majornoki lázadásban*, és az *úgyabban* éppen ez idő tájt a *Prakovszky, a siket kovácsban*. A *pöngő* és ragozott alakjai e formában nem találhatók sehol, akárcsak a *kendtül*, *megösz*, *öttünk*. Ennél még különösebb, hogy az *idemnitás* sem, a *klotür* pedig csak hosszú ű-vel, ráadásul e közlés előtt utoljára 13 évvel.

Mindezek ellenére nincs okunk feltételezni, hogy az egykor Mikszáth-karcolatot közlő Geiger Gyula ok nélkül jelölte volna meg őt a történet forrásaként. Tekintve lapja akkori, már-már összeomlóban lévő állapotát, sokkal inkább gyanakodhatunk valamelyik vidéki kolléga sajtójából megejtett ollózásra. De erre, akárcsak a *Czérnás Böröcsökhöz* kapcsolódó további feltételezésekre a jövőben kutatása adhat választ. Számunkra csupán az bizonyos, hogy eddig ismeretlen, elfeledett megjelenéssel és másutt nem található Mikszáth-motívumokkal gazdagodott az olvasó s az irodalomtörténet egyaránt.

⁴⁷ Szekszárd Vidéke 19. évf. 9. sz. 1899. márc. 4. 4-5. p.